

ITINERA ARQUEO-SEEC: DE BENICATÓ A ALMASSORA. ITINERARI PER LA
PROVÍNCIA DE CASTELLÓ.

DANIEL GUIRADO SÁNCHEZ, ANNA MOLLÀ PALANCA, ANNA REIG
GANDÍA I PATRICIA VAQUERO RIBAS

Alumnes de Filologia Clàssica [Univesitat de València]

Resum

La costa llewantina compta amb un gran recorregut històric; la presència íbera, grega o romana són una mostra més de la varietat de cultures que una vegada varen habitar aquest territori, i que, per consegüent, ens han deixat tot un llegat arqueològic que no passa desapercebut. Aquest article té com a finalitat presentar un itinerari arqueològic dut a terme per la província de Castelló, amb la visita als jaciments de la vil·la romana de Benicató i el poblat íber del Torrelló, així com l'entrada al Museu Municipal d'Almassora i el Museu de Belles Arts de Castelló.

Paraules Claus:

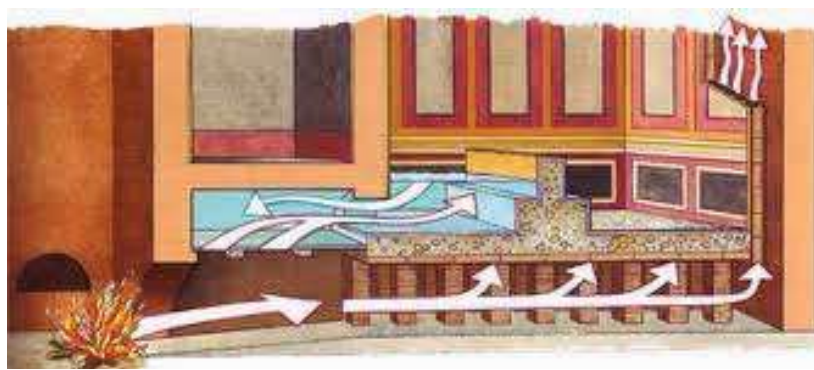
Arqueologia, Castelló, museu, Roma, Ibèria.

Vil·la romana de Benicató:

En la primera parada del nostre itinerari ens trobem a la vil·la de Benicató. Aquesta es troba entre horts de tarongers, als voltants de Nules, a uns 2,5 kilòmetres, i va ser una de les primeres vil·les romanes excavades a la comarca de Castelló. Per poder accedir a aquesta vil·la hi ha diferents opcions: una d'elles amb una excursió contractada amb una mena d'autobús o també amb vehicle particular. Ambdues opcions són igualment possibles, puix, a l'entrada de la vil·la hi ha habilitat una mena de descampat on es pot aparcar.

Aquest jaciment es coneix des de 1888 (Castellón Arqueológico, 2017). En aquesta àrea els investigadors van treure a la llum les restes d'una vil·la rústica del període imperial que perdura amb alts i baixos fins al segle VI d.n.e. Aquesta vil·la tenia una extensió de 2.601 m² i els materials que es van trobar van ser dipositats al Museu de Belles Arts de Castelló. En 1956 es va trobar un peristil de planta quadrangular amb una bassa o estany circular en el seu centre, després de fer una primera excavació. Al seu voltant s'han pogut identificar fins a 17 habitacions, dues d'elles pavimentades amb mosaics decorats amb motius geomètrics i vegetals.

Les excavacions més importants van ser dirigides pel director del Servicio de Investigaciones Arqueológicas y Prehistóricas (SIAP) en els anys 1973 i 1974. Es van trobar tretze habitacions dedicades a activitats de transformació i emmagatzematge. En la zona nord-est es trobaven els banys, dues de les estances dels quals estaven decorades amb paviments de mosaic i caldejades mitjançant el sistema de *hipocaustum*. Aquest sistema de calefacció romana es basava en el calfament d'un forn a l'exterior de l'habitació i el gasos calents eren conduïts per uns conductes fins a unes càmeres situades sota el sòl, això permet calfar les estances confrontants.

Reconstrucció de l'*hipocaustum*, LIBERATI, Anna Maria e BOURBON, Fabio: Roma antiga, Barcelona, 2005.

Aquesta vil·la es tracta d'un lloc conegut en l'antiguitat per les seves termes romanes on al costat del *hipocaustum* es trobava el *caldarium*: una habitació pareguda a les nostres saunes en la que feia molta calor i la gent anava a suar, al costat d'aquesta hi havia un altra més gelada, anomenada *templarium* i una última sala que estava al costat d'aquesta, però no connectada en el sistema de calefacció anomenada *frigidarium*.

Al llarg de les excavacions es van haver de reconstruir alguns dels fonaments que es trobaven en un mal estat de conservació. Es va alçar un mur d'un metre d'alt per sostenir la tanca metàl·lica que es va ficar per a la protecció del solar.

En aquesta vil·la es van trobar vidres, mosaics, monedes del període republicà (s. II-I a.n.e) plats i diferents elements de ceràmica, principalment ceràmics grisos de factura fina. Petits atuellers de diferents tamanys amb el coll curt i plats amb vora bífida també han aparegut en Benicató, algunes d'aquestes restes es poden trobar en el ja anomenat Museu de Belles Arts de Castelló. A banda d'això es van trobar diferents objectes d'os, ivori, bronze, ferro, vidre i pedra en la vil·la, alguns d'aquests elements es corresponen a la primera excavació que es va fer i altres a la segona excavació per part de la SIAP.

Però sens dubte, el més important d'aquest recinte és el pati porticat en el centre del qual hi havia una bassa circular que arreplegava l'aigua de pluja (*impluvium*), aquest estava rodejat de columnes, però a causa del mal estat d'aquestes es van reconstruir, conservant només una columna en bon estat. Al voltant d'este pati hi havia 35 habitacions, les millor conservades es troben a l'est, en la zona del *hypocaustum*. Els murs estaven decorats en pintura roja i blava, una de les habitacions estava decorada amb un mosaic en blanc i negre.

A causa de la tècnica utilitzada en aquest mosaic, podem deduir que aquest mosaic va ser dissenyat i treballat per un artesà local, que va copiar els motius blancs i negres que estaven de moda en eixe moment.

Pel que fa a les altres habitacions, hi havia unes 35 en les que s'allotjaven les persones que atendien la vil·la i es poden diferenciar les dues zones en les quals et podies quedar, una d'elles era l'àrea residencial, en el que estaven les persones que anaven per oci; d'altra banda, estaven les dependències agrícoles, en les quals s'allotjaven les persones que treballaven a la vil·la.

Alguns dels elements que es van trobar en les habitacions i en la vil·la van ser objectes quotidians com ampolles de vidre per a guardar diferents líquids, gerres, en el mateix ús que l'anterior element, o agulles d'os que utilitzaven les dones per a cosir. A banda d'aquests elements podem trobar fragments d'inscripcions públiques. Altres elements trobats a la vil·la tenen un caràcter ritual com els anses dels brasers o els plats de crismó. Hi havia altres elements que ens indicaven la finalitat de la vil·la, com daus d'os, els quals es feien servir per a jugar, i també tenim altres elements que ens permeten adornar-nos de la dualitat d'aquesta vil·la com un podón de ferro, el qual era fet servir per a segar. Quan nosaltres vam anar a la vil·la vam trobar trossos de terra sigillata per tot arreu.

Recomanem encaridament anar a aquesta vil·la romana que dona tant de lloc a la imaginació i és tan interessant, especialment si es va amb un guia que explique la infraestructura i les diverses estances que hi ha. És un lloc visual per veure tant el *hypocaustum* i el sistema de calefacció romana, i molt educatiu en el cas del *impluvium*

i de l'enteniment de la divisió d'una vil·la romana i les distintes funcions de cada part d'aquesta.

Torrelló del Boverot

La segona parada que vam fer fou la visita al Torrelló del Boverot. El Torrelló es tracta d'un poblat situat en el terme municipal d'Almassora al costat del riu Mijares i entre dos jaciments arqueològics: el Torrelló d'Onda i el de Vinarragell. A més, els diferents sistemes de construcció i les restes de matèries primeres com pedra, marfil o ossos situen diferents períodes d'ocupació en el mateix Torrelló (Castellón Arqueológico, 2017).

La pàgina mateixa del Museu Arqueològic de Castelló ens dona informació sobre aquest poblat que ens ajuden a comprendre millor el que anem a visitar. Aquesta defineix el Torrelló com un "xicotet *oppidum* protegit per una gran muralla que perdura per quasi un mil·lenni en la zona més al nord i de forma natural en el costat sud". La web ens mostra a més quan foren les primeres excavacions i què van trobar en cada part del Torrelló: les primeres excavacions van començar a finals dels anys vuitanta baix les directrius de l'actual director del Museu d'Almassora, Gerardo Clausell; en la part nord-est es va trobar un lot de material que es pot situar entre les etapes del Bronze Mitjà i del Bronze Tardà el qual inclou una cassola i una biga de fusta carbonitzada. Més endavant, entre els anys 1993-1994 es van descobrir 25 enterraments de diferents èpoques, entre elles l'època dels Ibers. En l'última excavació en 2001 es va poder reconèixer una habitació datada en l'època Ibera Final. Es considera que la fase més important d'aquest Torrelló seria el final del Bronze i que el primer assentament es va produir en un moment avançat del Bronze Mitjà. (Castellón Arqueológico, 2017).

Vista aèria del
Torrelló.
Pàgina web del
Museu
d'Almassora.

Al començament de la visita, en l'entrada, ens van acollir una sacerdotessa ibera i el cap del poblat que ens van guiar per aquest per explicar-nos el seu funcionament i la seua forma de viure. Tanmateix, primerament, per poder entrar van haver de demanar permís al cap de la tribu i una volta ens va donar permís, ens vam endinsar al seu poblat. El primer que ens van ensenyar fou la seua muralla on, segons com estaven organitzades les pedres, es podia saber a quin dels diferents poblats que havien viscut allí pertanyia. També ens van explicar el perquè sols hi havia una part de la muralla, ja que, a l'estar vora riu, utilitzaven aquest com una barrera natural i no era necessari alçar altra muralla. Com a curiositat de la muralla, ens van explicar que aquestes estaven construïdes de manera que tenien com una porta invisible de manera que si anaves a atacar des de fora no es veia, però, en canvi, les persones des de dins sí sabien on era i la podien fer servir. Açò era degut al fet que els murs estaven col·locats de tal forma que es trobaven a altures diferents creant una imatge visual que des de fora pareixia tot un mur seguit, però que en veritat eren dos contraposats, creant una porta invisible per als atacants.

Més endavant ens van ensenyar també el que, en el seu moment, van ser les cases on van viure en aquell poblat. Van poder veure que eren cases simples, no molt grans, però on la gent podia desenvolupar el seu dia a dia sense cap problema. Arran de mostrar-nos les cases ens van explicar com es podia saber quins havien sigut els pobles que havien viscut en el Torrelló. Ens van dir que açò era perquè quan el poblat era atacat la gent marxava deixant-ho tot enrere i aleshores es podien trobar moltes restes d'eines quotidianes. Com a exemple van poder observar algunes restes de menjar de quan el poblat estava sota el domini iber. Després vam poder caminar pel poblat i veure més de prop els fonaments que quedaven de les cases i com estaven organitzades unes i altres.

Finalment, ens van fer una exposició dels diferents tipus de peces d'armadura que se sap que van utilitzar en el poblat. Es podia veure com eren de diferents etapes i estaven fets de diferents materials. Pel que fa als escuts hi havia que estaven fets a l'estil romà, altres amb cuir, amb diferents tipus de formes d'agarrar-los i amb diferents formes.

Sobre els cascs també hi havia de diferents formes i etapes. Ens van explicar que, tot i que eren diferents entre si, estaven basats, la gran majoria, en una forma fàl·lica i que seguien el mateix patró encara que foren diferents. Després ens va ensenyar unes pitreres i canelleres també diferents.

Fou una visita molt enriquidora i molt interessant que ens va permetre veure com fou en el seu moment el Torrelló de Boverot, com estaven construïdes i distribuïdes les seues cases i quins eren els seus recursos per protegir-se dels diferents atacs en diferents etapes. Aquest tipus de visites ens donen l'oportunitat d'acostar-se a cultures passades que poden parèixer llunyanes, però que realment estan tan separades de nosaltres. A més, serveix també per a adonar-se que no es tracta de cultures que van viure en llocs llunyans on ja no es viu, sinó que allà on ara nosaltres construïm les cases perquè creiem que és un bon lloc per viure, fa 2000 anys també ho van fer d'igual manera.

Museu d'Almassora:

En acabar de visitar el Torrelló ens dirigim amb el cotxe a Almassora per arribar al Museu monogràfic del Torrelló de Boverot, conegut popularment com a Museu d'Almassora. Aquest es va obrir al públic l'octubre de 1995 i des de llavors ha complert amb l'objectiu de donar a conèixer l'arqueologia a la gent de la localitat. És també una forma d'acostar als veïnats una part de la història del seu poble i de demostrar com els estudis sobre el passat ens permeten conèixer d'on venim. El museu, que pertany al Sistema Valencià de Museus, compta amb una col·lecció de més de 100 peces arqueològiques recollides del poblat del Torrelló i la seua entrada és gratuïta (Museu d'Almassora¹).

Com explica la seva pàgina web, el museu pretén ser "*un centre de muses, on les peces exposades han estat creades per i per a l'home; en aquest cas, el pas dels anys, les han convertit en riqueses, en patrimoni local, en obres d'art. Unes peces que han passat*

¹Tota la informació presentada ací s'ha extret de la pàgina web oficial del Museu d'Almassora. En cas contrari s'indicarà.

*desimples objectes quotidians, fa 2.600 anys, a veritables joies artístiques que narren un passat històric, un passat que és el nostre i que creiem que paga la pena conservar i traslladar a les generacions esdevenidores*²." Al llarg de la visita ens adonem de la importància que li dona el museu a transmetre aquests coneixements a la població general. És per això que el museu realitza diferents activitats educatives per totes les edats, igual que al poblat del Torrelló. A les seues xarxes socials³, podem veure algunes de les activitats que duen a terme al llarg de l'any.

El museu compta amb dues plantes amb una àmplia sala a cada una d'elles. En ambdues trobem diferents vitrines que exposen ceràmiques, eines de treball i fins i tot restes humanes. La primera sala (1ª planta) disposa de sis grans vitrines repartides per l'estança i una espina central en terra, que presenta rèpliques dels habitatges del Torrelló i una recreació a escala de part de la necròpolis. Les vitrines presenten els elements amb un ordre cronològic, de manera que a mesura que les recorrem anem viatjant per diferents èpoques del Torrelló. A la primera de totes, entre els vasos de diferents formes, algunes eines i puntes de fletxes, cal destacar un biberó restaurat del segle VIII a.n.e. d'uns 10 cm que fou modelat a mà amb argila marró, trobat l'any 2002.

A la següent vitrina es pot comprovar com ja al segle VII a.n.e. arriben les primers àmfores feníces, fetes a torn en lloc de a mà, les quals transportaven vi o salades. A més, és durant aquesta època quan es constata l'ús del ferro, com es pot comprovar amb el fragment restaurat de fulla d'un ganivet, que va estar forjat amb la tècnica del martellejat de la peça de ferro de calent en calent. Igualment, aquesta vitrina alberga un dels dos enterraments infantils trobats al Torrelló. Es tracta d'un nونات o fetus a terme que conserva gran part de l'esquelet i que fou trobat en posició encogit al subsòl d'un habitatge del segle VII a.n.e.⁴

---

²Vegeu <http://torrello.museum.almassora.es/index.html>

³Vegeu <https://www.facebook.com/museodeltorrello.almassora/>

⁴Les fotografies utilitzades pertanyen a la web oficial del Museu d'Almassora. En cas contrari s'indicarà.

Biberó, segle VIII a.n.e.

Fragment fulla de ganivet, segle VII a.n.e.

Enterrament infantil, segle VII a.n.e.

Àmfora fenícia, segle VII a.n.e.

A les vitrines tres i quatre continuen les peces ceràmiques realitzades a mà d'entorn el 650 fins al 570 a.n.e.: vaixel·la de cuina i recipients utilitzats com a contenidors. No obstant, apareixen noves peces de ferro com la fíbula o imperdibles de doble ressort. Com a novetat per l'època, a la vitrina 4 apareixen les primeres formes ibèriques: les àmfors, que serveixen per transportar i comercialitzar productes.

Plat fenici modelat a torn, segle VII a.n.e.

Fragment d'agulla passadora de doble ressort, segle VII a.n.e.

A la vitrina cinc ja ens trobam amb peces plenament ibèriques on es pot apreciar el total desenvolupament del torn de terrissaire. També son notables les decoracions, que son de color roig vinós, i que passen de dibuixos geomètrics a temes vegetals i antropomorfs. Apareixen també ceràmiques importades d'Itàlia, com la ceràmica campanina.

Càlat, barret de copa; segles III-II a.n.e.

Plat de varins negre, ceràmica campanina, segle II a.n.e.

Finalment, la vitrina sis d'aquesta primera planta està dedicada a la mort i als soterraments ibèrics. És per això que aquí trobem diferents urnes o recipients que es col·locaven junt l'aixovar personal, així com els propis elements d'aquests aixovars funeraris. D'aquesta manera, podem observar diferents peces per l'aixovar masculí (guerrer) i el femení (arracades, botelles de perfum, etc.).

Gran urna cinerària, segle II a.n.e.

Fibula anul·lar, pertanyent a un aixovar femení, segle IV a.n.e.

A la segona planta de l'edifici es troba la segona sala amb un sistema expositiu diferent a la primera, amb més vitrines individuals en lloc conjunts tancats. Un d'aquests conjunts que es poden observar és el de vuit àmfores fenícies restaurades procedentes de l'actual Màlaga. Arribaren al Torrelló per mitjà del comerç marítim del Mediterrani

devers el segle VII a.n.e. i l'estudi del seu contingut ha permès determinar que es tractava d'un comerç de vi i *garum* (salsa de peix).

Conjunt àmfores fenícies, segle VII a.n.e.

A l'esquerra de la sala i com a peça essencial del museu trobem una petita pedra semipreciosa coneguda com a cornalina tallada en forma d'escarabat. A la part inferior es pot apreciar a un guerrer preparat per la batalla amb un escut ovalat, la javelina i un casc, envoltat tot per una orla amb forma de corda. Data del segle V a.n.e. i com es pot apreciar està en perfecte estat de conservació. La pedra d'uns 1,5 cm presenta dos petits forats als costats que es creu que eren per col·locar-lo a un anell.

Part inferior on es pot veure el guerrer amb l'escut.

Part superior tallada en forma d'escarabat.

A les següents vitrines ens presenten diferents peces de ceràmica: una gerra o pitxer bitroncocònica, un plat troncocònic, un atuell de perfil globular i una copa de perfil caliciforme. Totes elles elaborades a mà formen part del mateix moment d'ocupació.

Arqueològicament es considera un període molt ric degut a que els seus habitants degueren abandonar el Torrelló a causa d'un conflicte bèl·lic.

Gerra o pitxer bitroncocònic,
segle VII a.n.e.

Atuell de perfil globular, segle
VII a.n.e.

La vitrina número cinc d'aquesta segona sala conté un fragment de màscara restaurada elaborada amb argila. La màscara, que representa la part central de la cara, es va trobar molt allunyada de qualsevol espai escènic o d'ambient teatral. Per tant, es creu que degué utilitzar-se per algun ritual. Una altra peça curiosa la podem trobar a la següent vitrina: un possible rusc d'abelles. Es tracta d'un recipient cilíndric modelat a mà d'argila rogenca. Es creu que podria ser un rusc, ja que a la part inferior presenta un orifici menut.

Màscara d'argila, gelge I a.n.e.

Possible rusc d'abelles, mitjans segle
VII a.n.e.

Quasi arribant ja al final de la sala, ens trobem dues grans vitrines plenes de petits objectes com fragments de ceràmica, eines i alguna inscripció. La primera d'elles inclou materials ibèrics de la fase final del Torrelló com ara càlats amb decoració de vegetals o antropomòrfiques, però també podem observar un fragment d'estil, diverses làmines de plom i, fins i tot, una inscripció ibèrica a una peça de ceràmica. L'altra conté majoritàriament peces ceràmiques fetes a torn de l'ibèric final, com ara plats, el cul d'un morter o restes d'una àmfora ibèrica. Destaca també un pes de teler paral·lelepípedic del segle II a.n.e. fabricat amb argila.

Vitrina 8

Fragment de lebes amb una possible figura femenina amb un diaulos i una possible figura masculina ballant, anys 200-150 a.n.e.

Fragment de vora de cilix escrit amb inscripció, segle II a.n.e.

Per acabar, al final de la sala s'observen dos conjunts separats: el primer correspon a una figuració d'un soterrament infantil, que disposa de dos maniquins i les restes d'un nounat com el de la primera sala. El segon conjunt es tracta d'algunes troballes del jaciment submarí de Benafelí. Aquest està situat a la costa sud de la localitat d'Almassora, aproximadament 5 km al sud del port de Castelló. Es tracta d'un jaciment que es troba a mar oberta i a poca profunditat, a més està molt danyat a causa de l'erosió costanera i a la construcció del port de Castelló fins al segle XIX. (Melchor Monserrat, 2019). Al Museu podem veure una mostra d'àmfores

romanes tant restaurades com incompletes, una àncora i un ullal d'elefant molt degradat. Al panell informatiu s'ofereix una vista aèria del lloc a finals dels anys 50, així com unes imatges de naus romanes i una fotografia del moment en què els bussejadors arqueòlegs troben un fragment d'àmfora.

Vista del conjunt del jaciment submergiu de Benafeli, segle VI a.n.e; segle I a.n.e – II d.n.e.

Després del Torrelló, la visita al Museu d'Almassora ens serveix per a veure exposada part d'aquesta cultura i història que ens ha estat explicada abans, a més d'apropar-nos d'una manera més individual a cada una de les peces. Recorren les sales del museu obrim una porta a com era la vida en aquest poblat, a com vivien els homes i dones o simplement com es relacionaven. Ens veiem immersos en un viatge pel temps entre els murs i carrers del Torrelló, descobrint els elements que formaren part de la seua vida quotidiana i, que una vegada ja fa temps, els conformaren com a societat.

Museu de Belles Arts de Castelló:

L'última parada és el museu de Belles Arts de Castelló, el qual posseeix una meravellosa col·lecció arqueològica trobada als diferents jaciments de la província. Inaugurat el 2001, el museu s'ubica a un gran edifici que els permet albergar diferents seccions com la col·lecció arqueològica permanent o les exposicions temporals, i altres espais com una biblioteca i un auditori. En el moment de la visita ens hem trobat amb una exposició de l'artista valencià Sorolla: Sorolla i el renàixer de l'Escola Valenciana (Institut Valencià de Cultura).

En entrar al museu, que és d'entrada gratuïta, et comenten que no és possible fer fotografies, per tant, no es poden aportar imatges en aquest segment. Tampoc t'acompanya cap guia; és una visita lliure per tot el museu.

Inici exposició arqueològica. Fotografia del Museu de Belles Arts de Castelló.

Una vegada baixem al soterrani, seguint les indicacions, arribem a la sala que inicia el recorregut. Travessant la porta, a mà dreta es troben un conjunt de peces tant d'orfebreria com decoracions per a la casa. Dins la primera vitrina es troben algunes arracades i altres accessoris destinats a decorar els cabells. Quan els teus ulls acaben el recorregut a l'última vitrina, girant el cap a l'esquerra, trobem darrere unes reixes plats, àmfores i escultures romanes trobades als jaciments. Paral·lelament a la paret s'ubica una estanteria, també amb reixes, que conté més reconstruccions de diferents peces de ceràmica. És interessant aturar-se per observar les peces de terrisseria, les quals tenen representades diversos motius comuns entre els romans, com éssers mitològics, banquets o decoracions geomètriques o florals.

Cal destacar que la mitologia solia estar prou representada a les àmfores. En el conjunt d'aparicions d'èssers mitològics podem destacar la figura del faune amb la seva cua i les seves orelles punxegudes a un lateral de una àmfora. Encara que també es troben representacions d'altres éssers mitològics més apotropaics. Dins l'estanteria, al prestatge més alt, es troba un exemple d'un monstre en un lateral d'una xicoteta àmfora propera a la zona esquerra.

No obstant això, la representació de situacions quotidianes es troben més representades a plats que no a àmfores, encara que també hi ha algunes en les últimes. La primera es troba al nivell del sòl, on un home reclinat en un *triclinium* està cobert amb un tros de tela situat a les cames. Dibuixat al centre del plat i de perfil assenyala alguna cosa en la qual sembla estar interessat. Un poc més cap a la dreta podem veure una escena semblant, només que l'home es troba reclinat i li estan oferint una copa de considerable grandària. També a altres àmfores són representats més escenaris de la vida diària, com un atleta a punt de llençar un disc o unes dones reunides mentre escolten a una altra tocar la lira.

És ben sabut que abans s'utilitzaven generalment motius geomètrics i florals per a decorar la producció terrissera. En aquest cas no és diferent, totes les àmfores i plats comentats anteriorment tenen al seu voltant a manera de sanefa aquest disseny, però presenten diferències entre ells. Per exemple, a l'àmfora del faune trobem uns cercles decorant l'escena representada tant davall de les figures com dalt del tot. En canvi, a la primera representació d'un banquet apareixen uns dissenys d'onades que envolten tot el rivet del plat. També apareixen motius florals en grau més baix, però són presents a l'àmfora de les dones.

En acabar de veure aquesta mostra de ceràmiques, s'ha de girar cap a la dreta, on es troba un passadís amb quatre corredors horitzontals a ambdós costats. Els de la dreta estan dedicats a diferents camps d'artesanía com la confecció de roba, la fusteria o la fabricació de la mel. A més, durant tota aquesta secció més etnològica ens acompanyen sorolls d'ambient per endinsar-nos més dins l'explicació: al passadís de la mel sonen abelles, al de la fusteria sona la fusta sent tallada. Es tracten de seccions dividides amb una part d'exposició i un altre més interactiu per a assolir millor els coneixements. Hi ha diverses maneres, per exemple, a la secció de la mel és possible olorar cadascun dels tipus de mostres. També hi ha escenes obscures perquè premeu botons amb etiquetes

ubicats al davant per il·luminar parts concretes que corresponen a la paraula de l'etiqueta. Són diversos jocs que ajuden molt a millorar la seua comprensió exposats al llarg del recorregut.

Els corredors de l'esquerra, en canvi, es centren més en l'aspecte arqueològic que hem tractat fins ara. Aquests presenten el llegat de les diferents cultures que han poblat tota aquesta zona geogràfica al llarg de 200.000 anys, dedicats així a diferents èpoques: Paleolític, Neolític, Edat del bronze, Cultura Ibèrica, Roma Republicana i Imperial, fins al món islàmic. Com als altres passadissos, també trobem diversos recursos interactius, entre ells un mapa amb diferents imatges i els noms dels jaciments que, igual que abans, s'ha de prémer el botó perquè s'il·lumina la imatge corresponent al lloc corresponent del mapa.

Tots aquests corredors connecten al final amb un ampli corredor en paral·lel al primer. És en aquest on es troben les peces romanes de diferents jaciments. No obstant això, una de les coses que ens crida més l'atenció en entrar són els diferents expositors de monedes. La gran col·lecció numismàtica presenta monedes gregues, ibèriques, gal·les, hispanoromanes i cartagineses, així com algunes més sense identificar. També s'arriba a monedes més properes actualment, del segle XIX i XX. Es presenten de manera cronològica i organitzades a uns expositors amb calaixos extraïbles, que inclouen alguns exemplars més. Destaquen pel seu bon estat de conservació i per la gran quantitat de mostres de totes les èpoques. Vicent Falomir Delcampo i Joan Vicent Cavaller presenten un treball molt extens respecte de la col·lecció del museu, on aporten un catàleg de les monedes així com una gran abundància de fotografies: *La col·lecció numismàtica Alloza: Museu de Belles Arts de Castelló*. A més, en aquest corredor també està exposat el mosaic trobat a la vil·la romana de Benicató una vegada fou reconstruït correctament, així com altres peces de gran interès.

En general, es tracta d'una visita molt entretinguda però sobre tot molt lúdica, ja que totes les diferents activitats presentades durant el recorregut permeten al visitant anar retenent els coneixements que va adquirint. El recorregut es fa molt agradable amb l'abundant acompanyament de recursos visuals, ítems exposats i qüestions interactives que aprenen tant als més grans com als més petits.

Conclusió de l'itinerari:

Per acabar, volem recalcar el gran interès que han suscitat aquestes visites. Ens han permès conèixer part de la història del nostre territori, així com apropar-nos un poc a més a les nostres arrels i veure d'aquesta manera que no estem tan allunyats de la història antiga com podem creure. Considerem que aquest tipus de visites i itineraris formen part essencial del coneixement cultural de tot allò que ens envolta, i per això creiem que és primordial fomentar aquestes activitats, tant per joves com per a adults. Entendre i saber de la història és una de les coses que conformen la nostra identitat com poble, i per a això és essencial conèixer-la.

En l'àmbit educatiu, els itineraris com el que hem explicat aquí avui suposen una gran eina per il·lustrar els coneixements que s'imparteixen, en el cas dels estudiants, a les escoles. Es tracten d'activitats més dinàmiques fora de l'aula que fomenten la curiositat en els alumnes i els apropen d'una manera més interessant i activa a la història antiga. No obstant això, no són tan sols per als joves; qualsevol persona interessada en el món antic pot trobar alguna cosa del seu interès en aquestes visites. Gràcies al bon treball dels professionals, tan simples interessats com entesos en el tema podran descobrir alguna curiositat nova que els permetrà ampliar els seus coneixements. També és important mencionar que tenir aquest tipus de recursos culturals a l'abast permet donar visibilitat a un camp que moltes voltes no és massa conegut per alguns públics o que simplement es passa per alt.

A propòsit d'això, tampoc volem oblidar la tasca que realitzen els museus o els jaciments i també tota la gent que es dedica a aquest sector. Sense els arqueòlegs, historiadors o filòlegs no tindríem accés a tot aquest coneixement tan preuat. És també per aquest motiu que incentivar aquest tipus d'activitats és molt important de cara al foment econòmic de les institucions culturals, que permeten destinar més recursos als museus i a les investigacions; amb majors recursos es poden millorar les instal·lacions i qualitat de tot aquest sector.

Finalment, ens agradaria donar les gràcies a la delegació de Castelló-València de la SEEC per l'organització d'activitats d'aquest estil que, a més de fomentar les cultures, fan una gran labor en la creació d'una xarxa de persones interessades en la cultura clàssica, des de professors a alumnes com a persones interessades per tot aquest món.

Esperem amb ganes la pròxima edició de l'itinerari arqueològic i que més persones s'animen a conèixer nous racons històrics de la nostra geografia.

Referències:

Castellón Arqueológico (8 de julio de 2017), La Plana II, Benicató.
<https://www.castellonarqueologico.es/yacimientos/la-plana-ii/benicato/>

Castellón Arqueológico (8 de julio de 2017), La Plana II, Torrelló de Boverot
<https://www.castellonarqueologico.es/yacimientos/la-plana-ii/torrello-del-boverot/>

Falomir Delcampo, V., Vicent Cavaller, J. (1978). La col·lecció numismàtica Alloza: Museu de Belles Arts de Castelló. *Cuadernos de prehistoria y arqueología castellonenses*, 5, 333-358.

Melchor Monserrat, J.M., Benedito Nuez, J., Claramonte Chiva, M. (2019). Un fragmento de hidrocéramo procedente del yacimiento subacuático de Benafelí (Almassora, Castellón). *Boletín del Museo Arqueológico Nacional*, 38, 273-279.

Museu municipal d'Almassora. http://torrello.museum.almassora.es/Visita_Virtual.html

Olaria Puyoles, C. R., & Gusi Jener, F. (1977). La villa romana de Benicató (Nules, Castellón).

Institut Valencià de Cultura. Museu de Belles Arts de Castelló.
<https://mbacas.ivc.gva.es//el-museo/presentacion>